

Maria Bohigas: “La classe política és de mentalitat obtusa: ha menyspreat la missió i l’ambició intel·lectual”

A 100 metres de la fressa urbana, en ple barri del Carmel, el cant d'un gall roig indica el camí. L'editora de Club Editor, Maria Bohigas (París, 1969), ens rep a la mateixa casa on el seu avi, l'escriptor Joan Sales, va posar fi a l'exili mexicà. És aquí on Bohigas reivindica el seu llegat recuperant clàssics oblidats i promovent noves veus des de l'edició independent de Club Editor. La seva és una de les més lúcides del panorama literari actual.

Text: Jordi de Miguel / Fotos: Jordi Borràs

Fa algunes hores estaves presentant el primer volum dels [contes complets de Víctor Català](#), una autora de la qual, malgrat ser un dels grans noms de les lletres catalanes, no se'n coneix bona part de la seva obra. L'editorial treballa sobre una deficiència, sobre una anomalia o sobre què? Què passa amb la literatura catalana?

Què passa amb la literatura catalana que sempre ha de ser llacunària, oi? És una gran llacuna amb uns quants illots que hi floten: aquella novel·la de Blai Bonet que sí que s'ha llegit, aquella novel·la de Pere Calders, aquell llibre de contes de Ruyra... És com si no s'hagués aconseguit mai treballar les obres com a conjunt. Pot ser molt tendenciós: quan no coneixes l'obra en conjunt d'un artista, és molt més fàcil que sigui llegida i sotmesa dins d'una certa categoria o ideologia. Quan tu agafes els 'Drames rurals' de la Víctor Català i el discurs sobre el modernisme i el ruralisme, pots estar-hi més o menys d'acord, però és una descripció que funciona. Però, si tu agafes el conjunt de l'obra, t'adones que no hi ha cap etiqueta que pugui dir-la. Si agafes l'obra de Mercè Rodoreda i entres per 'Mirall trencat' o per 'La mort i la primavera', la mires d'una altra manera i et fixes en aspectes que altrament no hauries mirat. Això s'ha de poder fer amb els grans artistes. Els has de poder explorar sencers, capritxosament. Hi ha una tendència curiosa entre el públic a no deixar-se portar, a no perdre's en les obres. Una pregunta molt recurrent, legítima, de lector és “Quina és la millor obra d'aquest autor?”. Què vol dir això?

Millor en funció de què? Llegida quan?

És una pregunta molt habitual: quina és la millor obra de la Rodoreda? No ho sé. Tinc la sensació, però, que la situació s'està començant a revertir. En dates recents celebràvem l'efemèride d'un autor que estava completament descatalogat...

De Montserrat Roig encara falten coses...

Per exemple. Ara bé, amb el centenari de Prudenci i Aurora Bertrana hi ha hagut un treball de diverses editorials per recompondre l'obra. I tant de bo aquesta sigui una tendència que puguem acompanyar. És complicat perquè el factor demogràfic és molt present: tenim un lectorat que no pots fer créixer.

“La crítica literària catalana sol ser molt severa amb la literatura catalana. És una cosa insòlita”

Quin ha estat el paper de la crítica literària catalana en aquest “aïllament”? En una [carta elèctrica](#) del 2015 deies: “Que el 1972 Joan Fuster, en la seva ‘Literatura catalana contemporània’, despatxés Víctor Català en una pagineta i pengés a ‘Un film’ la llufa de ‘granguinyolesca i inversemblant’ és un cas de desmenjament congènit de la crítica literària catalana. Llepar fils, tallar ales i depurar és el que millor practica, amb la trista conseqüència que obres com ‘Incerta glòria’ o ‘Un film’ quedin colgades sota tres generacions d’anatema”.

Són d’aquelles afirmacions que fas alegrement i que després et queden penjades com una llufa. Partint d’una premissa evident però que convé recordar sempre (que qualsevol generalització sofreix honroses excepcions), és veritat que la crítica literària catalana sol ser molt severa amb la literatura catalana. És una cosa insòlita. En general, si ets un crític literari que es dedica a estudiar una obra, és perquè l’estimes. I en general el que fas és dir-ne més bé del compte. Doncs els catalans en diuen menys bé del compte. Són gasius: els escriptors amb altres escriptors i els crítics amb les obres que estudien. I això té una conseqüència evident: que el públic no especialista no rep cap convidat càlid a llegir uns determinats autors i arrossega sempiternament la impressió que no deuen ser pas gaire interessants si ningú els defensa. Diria, però, que en els últims 10 anys la situació ha canviat per motius extraacadèmics i extraliteraris, i eminentment polítics: de cop i volta, la pregunta de què és aquest país ha ocupat l’esperit de molta gent, gent que s’ha fet la pregunta amb veritable curiositat intel·lectual: què hi ha allà a dintre? De vegades, quan mires el medi literari, fa patir de constatar que alguns dels defensors més vibrants de certes obres tenen una antipatia absoluta per qualsevol projecte nacionalista català; en canvi, sense parlar dels seus autors gent que és molt part d’aquesta defensa d’una cultura pròpia com a fonament de la reivindicació d’un govern propi i penses: vols dir que són tan poca cosa? Vols dir que estem tan mancats de pensadors, que tot són obres que pots explicar a partir d’un accident històric o d’un moviment literari i para de comptar? És desconcertant: el discurs sobre la literatura catalana està per revisar completament.

Em recorda allò que li deia Maria Aurèlia Capmany a Marina Rossell: “Catalunya té forma d’escorpió: és un escorpió que es pica a si mateix”.

És que hi ha coses que s’han de saber. A la Universitat de Barcelona, que no deixa de ser la nostra Sorbona, salvant les distàncies, si estudies teoria de la literatura i literatura comparada no et parlaran d’autors catalans. Simplement no hi són. Hi ha honradíssimes excepcions, com Nora Catelli; però, per exemple, Jordi Llovet és un personatge universitari que ha passat tota la carrera girant l’esquena a la literatura catalana i dient-ne pestes. O el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB): quantes vegades ha fet un convidat al públic per reflexionar sobre l’obra de Blai Bonet o de Mercè Rodoreda? Mai. Acabes pensant: la cua de l’escorpió. És una imatge brillant.

A Espanya passa?

Diria que no. Quan un autor és considerat en majúscules, se’l reivindica sense reserves. En premsa, són escriptors els qui escriuen sobre escriptors. Aquí, de manera general, quan convides un escriptor a parlar d’un altre, acaba parlant de si mateix. D’alguna manera, això té a veure amb un medi que constantment transmet la sensació de tenir un territori molt petit i que, si l’altre n’ocupa una mica més, te l’està traient a tu. I és veritat que és un territori encongít. Un altre motiu té a veure amb el concepte de si mateix que pot tenir això que en diem país i que en molts aspectes no ho és: és una cosa que voldria i no acaba de ser-ho i que no acaba de creure’s el propi valor. No sé com dir-t’ho... De vegades penso que tenim la mateixa relació amb la literatura que amb el paisatge: hi

és, s'invoca i es destrueix.

“El prejudici de ‘la literatura catalana la llegim perquè és catalana; si no, no la llegiríem’ ha fet molt de mal”

Amb tot, el públic respon. ‘Un film’ va ser un dels llibres més venuts el Sant Jordi del 2015 i de la nova edició de ‘La mort i la primavera’, de Mercè Rodoreda, se n’està parlant molt. És un mèrit editorial?

Quan una cosa funciona, és per una suma de factors. És molt difícil analitzar-ho i impossible preveure-ho. Diria que el primer pas el va fer ‘Incerta glòria’. Quan jo vaig començar a fer feina a l’editorial, era excepcional tenir un interlocutor que l’hagués llegida. L’última edició que se n’havia fet era de 2.000 exemplars i vam trigar 10 anys a exhaurir-la. D’aleshores ençà s’ha passat a un ritme habitual d’una edició l’any. És ben curiós, perquè ha calgut passar abans per les traduccions. El prejudici de “la literatura catalana la llegim perquè és catalana; si no, no la llegiríem” ha fet molt de mal. En el seu dia es va llegir com una obra important de la literatura europea; això va tornar a Catalunya i de cop i volta s’hi va despertar l’interès.

També es torna a parlar de les Cartes entre Mercè Rodoreda i el teu avi, Joan Sales. Fa alguns dies en un article a ‘Ctxt’, Marina Porrás deia que el que n’és revelador és que “il·lustren els mateixos debats, els mateixos problemes i les idèntiques preocupacions que seguim tenint avui”.

Estic d’acord amb ella i al mateix temps hi posaria unes quantes ponderacions. D’una banda, sí: al capdavall, si ens hi apassionem, és perquè estan discutint de coses que continuen sent centrals en la societat catalana. Però aquestes coses, en canvi, són unes altres als meus ulls. Ella em sembla que parlava de la fractura lingüística, de tota la complexitat que hi ha darrere del fet de ser de llengua materna catalana i castellana. Però hi ha una cosa que ens diferencia extraordinàriament de Sales i de Rodoreda: ells van néixer en un país pràcticament monolingüe. La seva realitat no és la meua i no m’identifico gens amb els termes del seu debat. En canvi, quan parlen de com funciona la societat catalana en aspectes com la construcció i la defensa d’una literatura, la construcció d’una escola, la construcció de l’autoritat, el lloc de l’artista, la tendència a obeir, què és el catalanisme i sobre quines bases treballa, quines en són les fal·làcies... allà et diria: jo hi trobo molts elements desgraciadament semblants, que és la falta de sentit col·lectiu. I això és un gran tema en aquelles cartes.

Les cartes també són un viatge a la gestació d’una editorial que va néixer amb les idees molt clares respecte al seu paper en la cultura catalana en ple franquisme. Aquell Club Editor és la continuació de la guerra per altres mitjans o la concreció material de la dignitat de la derrota?

És tot això. Entre les coses que va deixar dites el meu avi, crec que hi ha una frase central: vam perdre la guerra. Però, en canvi, la paraula ‘perdedor’ no la trobaràs pas. Van perdre la guerra, però això no els converteix en perdedors. En vençuts, sense cap mena de dubte. Entre d’altres, ‘Incerta glòria’ tracta d’això, de la condició de vençut com l’única condició acceptable en aquest món. Jo l’editorial la veig com l’altra arma que va trobar quan ja les armes de debò no es podien fer servir. Ell mateix li ho diu a Rodoreda als vuitanta: “Jo m’estimaria més disparar canonades, però sóc massa vell i no em deixarien”. Al mateix temps, el que el fa diferent del catalanisme cultural és que en el moment de començar a construir l’editorial, amb tot l’impuls d’algú que torna amb 40 anys, sigui antiutòpic: detesta les utopies, les fal·làcies, les il·lusions. Quan Rodoreda i ell són tan crítics amb

segons qui, és perquè en gran part els exaspera aquella manera de mirar d'ànima de càntir que no vol adonar-se de la realitat. La pregunta que es fa Sales obsessivament és la pregunta sobre el públic: el públic vol això que estic publicant o no ho vol? Ho diu repetidament a Xavier Benguerel: "Si d'aquí a 10 anys això no viu, enterrem el cadàver i no en parlem més".

De fet, la gènesi de Club Editor és també una discussió sobre allò que en literatura és "popular" i sobre la seva relació amb el públic.

Cosa que fa que hi hagi una certa virulència de to contra el sector literari dels excelsos, que consideren que, si no es venen prou certes obres, és perquè són massa bones per al públic. El punt de vista de Sales és exactament el contrari: el públic és el veredictor i el necessitem absolutament, i, si ell no juga amb nosaltres, hem de deixar la partida. Per aquest motiu, quan a la Transició s'instauren els ajuts a la producció editorial, escriu a Rodoreda que li cau la cara de vergonya de pensar que es pugui publicar amb diners públics, que, si no tens l'aval del públic, és que ho estàs fent malament o que estàs fent una cosa inútil.

"Popular és Llorenç Villalonga i Mercè Rodoreda, però no és el que tenim al cap quan diem cultura popular"

Literatura popular no és Pedrolo...

Hi ha una part que només es pot entendre si penses que els impulsors del projecte són escriptors que van exigir-se molt a si mateixos. L'animadversió contra Pedrolo és bàsicament contra un escriptor impulsiu que escriu a raig fet i que, en lloc d'aturar-se i treballar i perferir la seva obra, va publicant. El concepte que tenen de popular, per tant, és molt particular: d'una banda, hi ha això (o interessa molt a un públic generós i no estrictament lletraferit o ho estem fent malament) i, de l'altra, és clar que han de ser obres amb cara i ulls des d'un punt de vista artístic. Popular és Llorenç Villalonga i Mercè Rodoreda, i un conjunt d'autors que ara no sé com en diríem, però no és el que tenim al cap quan diem cultura popular.

En algun lloc has dit que el teu avi era un gran contador de rondalles.

Tots els néts i nebots se'n recorden. Era una persona a qui encantava explicar rondalles i que les explicava molt bé.

"Hi ha grans grups editorials que publiquen texts de qualitat remarcable i editorials independents que fan merda oportunista"

Tu neixes a París perquè el franquisme fa la punyeta a la família una altra vegada.

El meu pare va ser prohibit d'estudis. Era militant del PSUC i havia estat empresonat. Es va trobar que no podia continuar els estudis aquí i va marxar a França gràcies a un cònsol interessat a acollir talent.

Durant la infantesa, què és Catalunya en el teu imaginari?

És el paradís. Perquè, a més, és el temps de les vacances, un temps de llibertat completa. Fèiem estades molt llargues amb els avis a Siurana, que aleshores era un poble abandonat i sense electricitat, el contrari del que podries imaginar quan penses en l'escriptor català estàndard, si és

que això existeix. Era arribar aquí i començar la felicitat. Nosaltres vivíem en un suburbi de París, amb tot el que té d'encimentat. Siurana era el bosc i el riu tota l'estona. El sentiment que aquí les coses eren delicioses de cap a cap.

No es parlava de guerra ni d'exili.

No se'n parlava i se'n parlava al mateix temps. Aquesta casa era molt mexicana, hi havia 'sarapes' i objectes mexicans. La meua àvia no podia parlar més d'una estoneta sense dir "ándeles". Jo tenia la fireta mexicana de la meua mare, i era molt conscient que ho era perquè s'hi havien hagut d'exiliar. Això no vol dir que recordi cap conversa amb l'avi sobre la guerra o l'exili. Era amb l'àvia i la mare que en parlàvem.

I el 1986 véns a Barcelona per estudiar filologia catalana i les peces no encaixen. És així?

Sí, no van encaixar gens ni mica. Qualsevol fill d'emigrats coneix aquesta experiència: construeixes una certa idea del teu país d'origen i, quan el poses a prova amb una experiència directa, no quadra res. T'adones que en realitat no ets part d'allò. Figurava que jo compartia la llengua però no la manera de parlar. I això, en el primer moment, va ser una mica impressionant. Després em vaig enamorar d'un francès i me'n vaig anar a viure a París; Catalunya no en va tenir cap culpa.

"Si tu vols construir una societat que s'assembli al que tu consideres que és un país, el teu forn és l'escola"

Després de treballar a França i a Xile com a traductora, el 2005 decideixes comprar les dues participacions de Club Editor, la que estava en mans de Planeta i la de la teua àvia. Dius que, si hagués estat heretada, hauria estat més problemàtic.

Crec que calia comprar-la completament. És com anar al psicoanalista, això: has de pagar. No t'ho han donat; ho has pagat, has volgut. I això és un compromís particular i és una cosa que també et dóna una llibertat. Una manera d'aclarir que el que has comprat és la llibertat de fer el que tu creus.

I aquesta llibertat, a la pràctica, en què s'ha traduït respecte al projecte original?

En realitat, el lloc on he intentat anar (o on he anat fatalment) és l'origen del projecte però des d'una època totalment distinta, cosa que vol dir que, per estar a prop de l'esperit de la cosa, de vegades has de fer el contrari. El moment en què jo vaig arribar era un moment en què a Catalunya hi havia escriptors i escriptores que eren fenòmens de venda. La tendència editorial era molt comercial: s'havia descobert la gran joguina de l'edició i hi havia un cert engrescament, i, per tant, es feia una literatura molt tributària de l'aire del temps i de la inèrcia. A mi em va semblar que el que realment era primordial perquè allò continués sent un combat (perquè la literatura no és un territori separat de la vida ni dels conflictes socials, sinó tot el contrari) era reconstruir públics, que hi hagués dret a ser marginal i a no seguir la veta. Es tractava de buscar veus discordants. En aquest sentit, dic que, per anar en la mateixa direcció, calia fer d'alguna manera el contrari. En canvi, calia fer-ho conservant molt la manera de fer. Com treballes els llibres i el text té una importància fonamental.

És un error pensar que aquesta manera de fer no és possible fer-la des de grans grups editorials?

No és un error. Els grans grups editorials tenen característiques econòmiques que fan que l'organització del treball sigui necessàriament una altra. Fins no fa gaire podies imaginar

perfectament que dins d'un grup editorial gros es produïssin edicions finíssimes i remarcables. No sé quant de temps durarà, perquè és veritat que som en una època en què tot el sistema de producció està encarat a aconseguir els marges màxims al preu que sigui. Si pots donar gat per llebre i et surt més barat, dona gat per llebre: em sembla que és el lema de l'època. Ara bé, aquesta tendència és desmentida per tota mena de casos. Hi ha segells editorials que pertanyen a grans grups que publiquen textos d'una qualitat remarcable. I també hi ha editorials independents que poden professar el discurs més llibertari, més de qualitat, més d'intransigència, i que fan merda oportunista.

“El problema no és la falta de curiositat, ni la falta de demanda: és que l'oferta encara és molt gasiva”

En un article a 'La Vanguardia', Valentí Puig deia: “La vitalitat actual de les editorials petites acabarà fent necessària una sinergia —distribució, externalitzacions compartides, etcètera— i pot tenir un efecte positiu si introdueix el factor de competitivitat amb les editorials més grans”. Hi estàs d'acord?

És cert, tenim el paper que en francès en diuen “la mosca del cavall”, la que va picant i fa que el cavall avanci. Per exemple, les editorials petites comencem a exercir una veritable atracció sobre escriptors que fins ara només es plantejaven publicar en segells més importants. Això vol dir que aquests han de cuidar-los més perquè no els deixin. També és cert que en aquesta recerca de veus literàries més excèntriques i discordants que em va motivar no sóc pas jo sola: tenim Males Herbes, L'Altra Editorial, Periscopi... I hi ha hagut antecedents com Edicions de 1984, que en anys de desídia intel·lectual i de rutina editorial va publicar meravelles amb molt poc suport institucional. En aquest sentit, hi ha hagut un enriquiment molt notable de l'oferta editorial en català, i això, per poc que tinguis un públic una mica refinat, funciona. I el tenim.

La política ha estat a l'altura d'aquest treball i d'aquest públic?

És una cosa que clama al cel. La classe política ha menyspreat la missió i l'ambició intel·lectual: és d'una mentalitat extraordinàriament obtusa. No s'ha adonat que la millor manera de soldar aquestes peces que componen la societat catalana era no només la immersió lingüística, sinó fer una escola pública que hagués estat realment un patrimoni a reivindicar. Si tu vols construir una societat que de mica en mica esdevingui una cosa que s'assembli al que tu consideres que és un país, el teu forn és l'escola. Què han fet per l'escola? És lamentable. Van partir de la idea que es tractava d'administrar unes quantes píndoles de coneixement al llarg dels anys i que amb això ja faríem.

Tu dius que “tenim en contra completament el sistema pedagògic en el camp literari”. Club Editor edita 'contra les escoles'?

Contra les escoles, no: contra la conselleria d'Ensenyament. I per als professors que estimen la literatura. És en contra de la manera com a l'escola s'ha ensenyat, transmès i construït no només la literatura, sinó la reflexió. L'escola a Catalunya no ensenya a refinar la reflexió. La idea que als quatre anys tu t'estàs preguntant per Déu i per l'immortal no els travessa el cap a aquests pedagogs! I aquesta idea que per fomentar la relació dels estudiants amb la literatura és important que llegeixin una literatura que parli des del seu món (el seu barri, els seus pares, la sexualitat...): la identificació es fa amb allò que no coneixes, no amb allò que ets i que no cal que t'expliqui un llibre.

“Pretendre que els editors defensin la no-socialització dels llibres en nom del bé intel·lectual dels nens és escandalós”

En una altra [carta elèctrica](#) criticaves la censura que alguns fan de la socialització dels llibres per estimular la creació d'una biblioteca personal.

En el seu moment em va molestar molt que fos l'Associació d'Editors en Llengua Catalana, en la persona del seu president, la que prengué la paraula per tots nosaltres per afirmar una cosa que molts no pensem. La fascinació per la literatura és el sentiment d'estranyament, anar a un lloc on no vius, on ets i no ets tu, i fer-ho de la mà d'algú que t'ha iniciat a través d'un vincle molt íntim i personal, gairebé secret, que en tot cas no té res a veure amb la possessió dels llibres. Pretendre que els editors defensin la no-socialització dels llibres en nom del bé intel·lectual dels nens em sembla un escàndol. Si tu el defenses, el que has d'exigir és que les escoles canviïn i que la relació amb el pensament i l'art siguin una altra. Obligar la canalla a comprar llibres, no ho entenc. En canvi, obligar les escoles a tenir biblioteques ben proveïdes i a anar a les llibreries a comprar els llibres en lloc de fer tota mena de martingales per aconseguir-los directament de les editorials que s'hi presten, sí. Em sembla important que la canalla vagi a la llibreria i tingui l'oportunitat d'enamorar-se d'un llibre. Tots volem vendre llibres i que els comprin, com més millor. Però no s'han de confondre els temes.

No creus que, amb tot aquest 'boom' de llibreries i petites editorials independents, estem parlant més de consum que de lectura?

Però hi ha una cosa que s'ha produït en els últims anys que em sembla molt sòlida, molt real: els clubs de lectura. És impressionant el que produeix de refinament de la mirada i de la paraula i de la reflexió. Les primeres sessions et permeten fer un diagnòstic bastant real de quina és la relació de la gent amb la cultura. És una relació d'una inseguretats completa: busquen l'autoritat per confortar-los en allò que creuen. Aquesta és una societat obedient: t'adones fins a quin punt té la dictadura i la postdictadura al clatell. Fa molta por el criteri propi i davant la literatura encara més. Però, quan hi tornes al cap d'unes quantes sessions, quin camí que han fet! I penses: si tinguéssim les institucions orientades en aquesta direcció, seria fabulós.

Potser és que això va contra els seus interessos?

Cal creure que sí, que en el fons saben molt bé que no volen anar en aquesta direcció. I t'he de dir que, per exemple, projectes tan notables que s'estan produint, amb noves llibreries com la No Llegiu, que va començant amb petites presentacions i que de cop i volta organitzen cicles complets que es dediquen a aspectes de la literatura que no són pas els més populars, resulta que són plens de gent. O l'Escola Bloom, que té un seminari dedicat a la lectura de l'"Ulisses" de Joyce. Hi ha gent de tota mena que s'hi apunta, cosa que vol dir que el problema no és la falta de curiositat, ni la falta de demanda: és que l'oferta encara és molt gasiva. Una cosa extraordinària és que en una ciutat com Barcelona, amb la tradició històrica i artística que té, encara no hi hagi en cada districte un conservatori i una escola de teatre: és un escàndol! Per què funcionen així les coses, no ho sé, però s'han de revertir.

Creus que hi ha autocomplaença a l'Administració? Tenim la Institució de les Lletres Catalanes, Sant Jordi; la Xarxa de Biblioteques és el servei més ben valorat...

T'hauria dit que sí 15 anys enrere. Però ara és un altre moment, molt més complex i amenaçador, també. Hem de veure què produeix en el públic, potser coses en el fons interessants. Perquè precisament ara, davant l'ensulsiada de tantes coses que es donaven per segures, hi ha més gent que es gira cap a literatura amb certes preguntes.